

Leerstoornissen

Dyslexie

Aanbevelingen voor de school

In het gewoon secundair onderwijs is er een toenemende vraag naar richtlijnen omtrent de aanpak en begeleiding van leerlingen met leerstoornissen (o.a. dyslexie). Zorgbreedte vormt het kader van waaruit men denkt en handelt om de leerling met leerproblemen op een efficiënte en effectieve manier te helpen. Dit impliceert dat men aan de instructiebehoeften van *alle* leerlingen tegemoetkomt en dat de hele schoolgemeenschap dus vanuit een zelfde visie denkt en handelt.

Inhoudstafel

Inhoudstafel	2
1 Kader	2
2 Kinderen met leerproblemen	3
3 Dyslexie	3
4 Resolutie	4
5 Attestatie	4
6 Algemene binnenschoolse maatregelen	5
7 Moeilijkheden	5
8 Begeleidingsadviezen	6
8.1 Algemeen ²	7
8.2 Domein van de talen	7
9 Evaluatie	8
9.1 Algemeen	8
9.2 Specifiek voor talen	8
10 Tot slot	9

1 Kader

Het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, afdeling 3, artikel 47, § 1 stelt: “Ieder schoolbestuur maakt voor elk van zijn scholen een schoolwerkplan dat tenminste volgende elementen bevat: (...) 4. *de voorzieningen in het gewoon onderwijs voor leerlingen met een handicap of die leerbedreigd zijn*, inclusief de samenwerkingsvormen met andere scholen van gewoon en/of buitengewoon onderwijs”.

- De toelichting bij het decreet met maatregelen voor het secundair onderwijs en tot wijziging van het decreet van 25 februari 1997 voor het basisonderwijs gaat in op de kerntaken van het secundair onderwijs en stelt: “Scholen in het secundair onderwijs dienen elke leerling een volwaardige vorming te waarborgen. Het volwaardige karakter van die vorming is afhankelijk van de mate waarin de ontwikkeling van de leerling optimaal nagestreefd wordt. (...) Het spreekt voor zich dat *vanuit een emancipatorische visie op onderwijs* het niet kan dat verschillen inzake sociale herkomst, geslacht en *individuele persoonskenmerken* de hier vooropgestelde *ontwikkeling van de leerling zou kunnen hinderen*”.
- In “De resolutie betreffende de erkenning, de integratie en begeleiding van leerlingen met leerstoornissen” van 3 maart 1999 vraagt het Vlaamse Parlement aan de Vlaamse Regering de opvang- en begeleidingsmogelijkheden van de gewone school te verruimen opdat de *gewone scholen voor leerlingen met leerstoornissen de nodige leerhulp, gekaderd in een handelingsplan, kunnen aanbieden* en aan leerlingen en hun ouders het recht te verlenen op een gemotiveerd verslag waarin op basis van een diagnostisch en handelingsgericht onderzoek maatregelen, hulpmiddelen en een handelingsplan – aangepast aan de individuele problematiek – opgenomen worden.

- Het PPGO roept elk personeelslid van het Gemeenschapsonderwijs op om te waken over de eerbiediging van de rechten van het kind in elke school. “Het PPGO biedt ieder individu de kansen op optimale ontwikkeling; wat niet leidt tot nivellering en standaardisering, maar tot verscheidenheid in de ontwikkeling op grond van *eigen aard en bekwaamheid, waarbij iedereen aangepaste pedagogisch-didactische hulp krijgt, ...*” (circulaire ARGO/510/N-94-05).
- Bij de doorlichting gaat de gemeenschapsinspectie ervan uit dat de school een minimale inspanning levert om problemen van leerstoornissen op een zo efficiënt mogelijke manier aan te pakken.

2 Kinderen met leerproblemen

Uitgaande van zorgverbreding kan men best een ruime definitie van leerproblemen hanteren, nl. ‘kinderen met leerproblemen zijn kinderen die bij het leren problemen ondervinden, ongeacht de oorzakelijke aard en de graad van ernst van die problemen’.

Geen enkele leerling is gebaat met een etiket “leergestoorde” als daar niet een specifiek handelingsschema aan gekoppeld wordt. Het is dan ook *alleen voor de organisatie en uitwerking van de concrete aanpak belangrijk dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen leermoeilijkheden en leerstoornissen.*

Leerstoornissen zijn *primaire* leerproblemen.

De oorzaak van de problemen ligt in de *cognitieve ontwikkeling* van het kind.

Leermoeilijkheden zijn *secundaire* leerproblemen.

De oorzaken van deze problemen zijn gelegen *in de omgeving* van het kind:

- belemmerende gezinsfactoren;
- een slechte didactische aanpak;
- belemmeringen in het milieu of de cultuur;
- *in een ànder probleem* van het kind:
 - een zintuiglijke handicap;
 - (neuro)motorische stoornis;
 - emotionele ontwikkelingsstoornis;
 - intelligentietekort.

Zonder compenserende of dispenserende maatregelen kunnen leerlingen met primaire leerstoornissen onmogelijk fungeren in het gewoon secundair onderwijs.

3 Dyslexie

Dyslexie (of ‘woordblindheid’) is een frequent voorkomende **leerstoornis** die zich manifesteert in moeilijkheden bij het leren lezen en/of spellen. De automatisering van de woordherkenning (lezen) en/of de schriftbeeldvorming (spelling) ontwikkelt zich niet of heel moeizaam. Voor een dyslectisch kind is het onmogelijk te leren lezen met behulp van een traditionele manier van instructies geven, ondanks een voldoende intelligentie en een stimulerende leefomgeving. Dyslexie is een onverwacht optredend, ernstig en hardnekkig probleem dat bovendien het zelfbeeld van het kind en zijn relatieontwikkeling negatief beïnvloedt. Soms gaat dyslexie gepaard met dysorthografie (blijvende leerstoornis m.b.t. de spelling) en met

dysgrafie (verstoorde schrijfmotoriek). Ze komt meer voor bij jongens dan bij meisjes.

4 Resolutie

Op 3 maart 1999 keurde het Vlaams Parlement een resolutie goed betreffende de erkenning, de integratie en begeleiding van leerlingen met leerstoornissen. Deze resolutie bepaalt o.m. dat deze leerlingen en hun ouders het recht hebben op een 'gemotiveerd verslag', opgesteld door het begeleidende CLB, waarin naast de omschrijving van de leerstoornis als gevolg van een multidisciplinair diagnostisch onderzoek ook *maatregelen, hulpmiddelen en een handelingsplan, aangepast aan de individuele problematiek*, opgenomen worden.

5 Attestatie

Sommige leerlingen beginnen aan het secundair onderwijs nadat hun in het basisonderwijs een mede door een arts ondertekend 'attest van dyslexie' was uitgereikt. Andere leerlingen hebben hun leesproblemen tot bij de aanvang van het secundair onderwijs kunnen versluieren, zodat hun leerstoornis niet als zodanig door de onderwijzer(s) werd opgemerkt en zij van extra begeleidende maatregelen verstoken zijn gebleven.

Met volgende procedure kan erger worden voorkomen:

- screening

De school kan aan de hand van een genormeerde toets een beeld krijgen van de beginsituatie van de leerlingen. Genormeerde diagnosetoetsen zijn o.a. de 'Hacquebordtoets' (begrijpend lezen van schooltaal), de 'vierscholierentoets' van Ria Kleijnen (zinnendictee), de 'keukendeurkruktoets' van Pype (gatendictee). Bij elk van deze toetsen gaat het om het testen van spelling, begrijpend lezen en technisch lezen. De NT2-Tastoets en de Tassan-toets zijn niet geschikt, omdat ze zijn ontworpen voor het onthaal van anderstaligen. Het CLB stelt deze (en andere) toetsen ter beschikking.

- onderkennen

Als er een vermoeden van leerstoornis is, dringt de noodzaak van een gerichte detectie zich op.

Leerlingen bij wie een vermoeden van dyslexie bestaat, worden besproken op de klassenraad. Aan de ouders wordt de raad gegeven contact op te nemen met externe deskundigen of een CLB dat ter zake expertise heeft.

- diagnose

Aan de hand van uitsluitingscriteria stelt een multidisciplinair team de diagnose. Vervolgens wordt het 'gemotiveerd verslag' (attest) opgesteld.

- handelingsplan

De begeleidende klassenraad stelt een *individueel* handelingsplan op i.s.m. met het betrokken CLB of de externe deskundige(n). Hierin wordt de multidisciplinaire aanpak van de leerling beschreven met aandacht voor het evaluatiebeleid.

Een volledig handelingsplan bevat volgende onderdelen:

- samenvatting van de bevindingen uit het dyslexieonderzoek;
- korte- en lange-termijndoelen van het handelingsplan;

- de taakverdeling bij de uitvoering van de doelen (leerkracht/ouders/leerling/externe begeleiders)
 - de stimulerende, compenserende, remediërende en dispenserende maatregelen (de zogenaamde sticordi-maatregelen) die door de klassenraad zijn afgesproken;
 - de hulpmiddelen en materialen die de leerling zal leren gebruiken.
- uitvoering

De betrokken leerling, de ouders, de klastitularis, de medewerker van het CLB en de eventuele externe hulpverlener bespreken het handelingsplan en leggen afspraken vast.

In het kader van haar zorgbreedte doet de school er dus goed aan ervoor te zorgen dat ze:

 - zich omringt met een netwerkje waarin experts m.b.t. leerstoornissen zitten (bijv. CLB, revalidatiecentrum, psycholoog, logopedist, neuro-linguïst...);
 - via nascholing investeert in een leerkracht voor remedial teaching.
 - opvolging

Tijdens de klassenraden wordt de evolutie van de leerling besproken en na overleg met alle betrokkenen wordt het individuele handelingsplan eventueel bijgestuurd.

Attestatie is nodig om leraren, directies en ouders in staat te stellen bijzondere maatregelen voor de leerling te verantwoorden en de leerling adequaat te helpen. Anderzijds moet het duidelijk zijn dat een 'gemotiveerd verslag' of 'attest' (door P. van Vugt ook wel "bijzonder didactisch paspoort" genoemd) geen alibi kan zijn voor blijvend slechte prestaties.

6 Algemene binnenschoolse maatregelen

Tot dusver bestaat er geen volledige behandeling van dyslexie en het probleem is blijvend. Met tijdige en voldoende hulp kunnen de negatieve effecten echter in de hand worden gehouden en kan de leerling een behoorlijk leespeil bereiken.

Naast het opvolgen van het individuele handelingsplan is het raadzaam dat de school haar visie op kinderen met leerproblemen duidelijk kenbaar maakt aan alle schoolbetrokkenen. De maatregelen die de school neemt t.a.v. leerlingen met leerstoornissen moeten hoe dan ook expliciet vermeld staan in het studiereglement. Daarin kunnen o.m. maatregelen uit punt 9 "Evaluatie" (zie verder) worden opgenomen.

7 Moeilijkheden

Dyslectische leerlingen kampen met moeilijkheden die de leerkracht makkelijk over het hoofd ziet, bijv.:

- steeds terugkerende spelfouten;
- moeilijkheden met het memoriseren van losse feiten, definities, symbolen, woordenschat;
- ze moeten heel geconcentreerd kunnen werken; omgevingslawaaï hindert hen daarbij heel erg;
- ze slagen er niet in om notities te maken terwijl ze opletten;

- de agenda correct invullen is voor hen een huizenhoog probleem;
- ze schrijven bordteksten fout over.

8 Begeleidingsadviezen

Als een school een of meer leerlingen met dyslexie heeft, weegt dat op de zorgbreedte van de school omdat leraren geen orthodidactische handelingsbekwaamheden hebben meegekregen vanuit hun opleiding. Toch kunnen enkele eenvoudige aandachtspunten dyslectische leerlingen ter hulp komen. We situeren die hulp, die trouwens in het belang is van *alle* leerlingen, op vier terreinen: manier van lesgeven, geschikte leermiddelen, omgang met leerlingen, weloverwogen toetsing.

- Manier van lesgeven:
 - spreek duidelijke taal, concreet en zo mogelijk geïllustreerd met voorbeelden;
 - hanteer een eenvoudige zinsbouw;
 - ga aan het eind van de les na of de leerstof begrepen is, een synthesemoment is heel effectief (dyslectici kunnen vaak niet verwoorden wat ze niet begrijpen);
 - streef naar een heldere structuur, zodat de overeenkomst tussen les, leerlingenmap en leerboek duidelijk is;
 - heb aandacht voor context en het oproepen van voorkennis (dyslectische leerlingen leggen niet spontaan het verband met vroeger behandelde leerstof);
 - streef naar variatie in werkvormen en naar afwisseling in visuele en auditieve informatie.
- Geschikte leermiddelen:
 - bij eigengemaakte cursussen of werkbladen: gebruik eenvoudige zinsbouw maar ga daarbij het vakjargon niet uit de weg, breng niet te veel tekst op een blad, bakken alinea's duidelijk af, gebruik bij voorkeur lettergrootte 12 en anderhalve interlinie, bezorg uitsluitend *duidelijke* fotokopieën en maak de tekst toegankelijk met tussentitels en onderstreepte kern- of steunwoorden;
 - reduceer het dicteren van studieteksten die leerlingen in hun map moeten schrijven (en geef dyslectici een blad waar de tekst op afgedrukt staat);
 - help leerlingen met het ontdekken van structuur in schoolboekteksten door ze titels, tussentitels, kernwoorden en verwijswaarden te laten markeren en/of door samen met hen teksten om te zetten in gestructureerde schema's;
 - bezorg dyslectici – indien mogelijk – op cassette ingesproken leerboekfragmenten.
- Omgang met dyslectische leerlingen:
 - bevorder het zelfvertrouwen van de leerling: waardeer elke vooruitgang, ook als die onder het klasgemiddelde blijft;
 - vergelijk de dyslectische leerling niet steeds met de klasgenoten;
 - beklemtoon waar de leerling goed in is en leg niet altijd de nadruk op het probleem;
 - bouw een vertrouwensrelatie uit waarin het mogelijk is verwachtingen en te leveren inspanningen te bespreken¹.

¹ Vele concrete suggesties – ook didactische – zijn te vinden in het losbladige "Handboek voor leerlingenbegeleiding", katern "Probleemgedrag aanpakken" in de aflevering 13 van november 1994, pp. 121-151.

- Toetsing

zie verder bij "Evaluatie"

8.1 Algemeen ²

- Laat de agenda invullen bij het begin van de les of bezorg de leerling kleefblaadjes waarop de opgaven van lessen en taken voorgedrukt zijn. Zo is meteen ook het thuisfront correct geïnformeerd.
- Laat de leerling een lijst aanleggen waarin hij zijn gerubriceerde struikelwoorden terugvindt. De leerling moet deze lijst permanent ter inzage kunnen hebben, behalve tijdens evaluatiebeurten m.b.t. in de klas behandelde woordenschatverruiming.
- Schrijftaken en –oefeningen mogen worden aangemaakt met een tekstverwerker waarvan de programmatuur een spellingcorrector bevat.
- De leerling met dyslexie wordt vrijgesteld van voorleesbeurten en van het werken met teksten voor het bord (tenzij hij zelf vraagt om die taken toch te mogen uitvoeren).
- Voor de leerling met dyslexie wordt een specifiek en geïndividualiseerd leerlingvolgsysteem opgesteld dat hem vergezelt naar het volgend leerjaar en dat overeenkomstig diens evolutie van jaar tot jaar kan worden aangepast.
- Als de leerling wordt begeleid door een externe hulpverlener, moet de school met die persoon permanent overleg plegen. Indien de school over een remedial teacher beschikt, is het evident dat tussen hem en het schoolteam een zelfde permanent overleg plaatsvindt.
- De leerling met dyslexie zit best vooraan in de klas.

8.2 Domein van de talen

- De school stelt auditief materiaal ter beschikking. Er kunnen bijvoorbeeld werken uit de blindenbibliotheek worden opgegeven bij leesopdrachten, zodat de leerling kan luisteren tijdens het lezen.
- In de taalvakken gaat er aandacht naar de voor iedere taal weer andere overeenkomst tussen letterteken(reeks) en verklanking.
- Het schrijven moet worden voorbereid aan de hand van auditieve discriminatie-oefeningen, zodat de nieuwe tekens ingeprent worden en de klank-tekenskoppeling wordt ingeoefend.
- Leerlingen met dyslexie leggen een "klankspellingschrift" aan waarin woorden met dezelfde klank-tekenskoppeling gerubriceerd worden (vooral bij moderne vreemde talen).
- Wanneer er teveel spelfouten worden gemaakt bij woordenschatverwerving in de vreemde taal, verdient het aanbeveling de basiswoordenschat te beperken tot frequent voorkomende woorden met een gering aantal lettergrepen.
- Bij leerlingen met dyslexie is begeleide woordenschatverwerving effectiever dan eindeloos herlezen of herschrijven tot het correct is.
- Woorden waarvan de uitspraak moeilijk te onthouden is, kunnen worden opgenomen op bijv. een cassetterecorder.
- Een leerkaart met spellingregels mag altijd gebruikt worden.
- Bij leestaken mag de leerling een gepersonaliseerd leesvenster gebruiken.

² Gebaseerd op Peter van Vugt in "Logopedie", jaargang 1998, aflevering 3

9 Evaluatie

Het Bijzonder Decreet van 14 juli 1998 bepaalt dat de school de bevoegdheid heeft om m.b.t. evaluatie een visie te ontwikkelen. De hierna volgende suggesties kunnen vakwerkgroepen helpen bij het ontwikkelen van een leerlinggericht evaluatiebeleid.

Het moet echter duidelijk zijn dat bijzondere evaluatiemaatregelen alleen van toepassing zijn voor een leerling die over het hierboven genoemd protocolair “gemotiveerd verslag” beschikt. Bovendien moet van die leerling de aanwezigheid van de leerstoornis duidelijk vermeld staan op de proefwerken en moet tevens de concretisering van het handelingsplan aangetoond kunnen worden in een “leerlingvolgdocument”.

9.1 Algemeen

- Een leerling met dyslexie wordt zoveel mogelijk mondeling geëvalueerd en geëxamineerd.
- Indien nodig kan een schriftelijk examen (of onderdeel ervan) mondeling worden toegelicht door de leerling of door de leraar.
- Een leerling met dyslexie zou voor taalexamens maar ook voor proefwerken geschiedenis en aardrijkskunde 15 tot 20% meer tijd moeten krijgen (de leerling vroeger laten beginnen is beter dan hem langer te laten doorwerken).
- Meerkeuzevragen worden liefst vermeden. Indien ze toch gebruikt worden, moeten de opgaven en alle alternatieven worden voorgelezen.
- Spelfouten worden in zaakvakken niet betrokken in de beoordeling.
- Het toetsen van tekstbegrip gebeurt mondeling i.p.v. via schriftelijk te beantwoorden vragen.
- Bij courante schrijftaken wordt spelling niet mee geëvalueerd, maar wordt ter hoogte van de (belangrijkste) fout(en) het correcte woordbeeld weergegeven.
- De leerling mag zijn lijst met gerubriceerde struikelwoorden permanent ter inzage hebben, behalve voor evaluatiebeurten over in de klas behandelde woordenschatverruiming.
- Bij het maken van toetsen en proefwerken mag de dyslectische leerling leerkaarten met schema's en algoritmen gebruiken.
- Toetsvragen worden niet enkel gedictieerd of schriftelijk aangeboden. Ze kunnen ook auditief (op cassette, rcd...) aangeboden worden.

9.2 Specifiek voor talen

- Leesvaardigheid:
 - accent op begrijpend lezen, niet op technisch lezen;
 - aandacht voor communicatiebevorderende elementen (illustraties, titels, tussentitels...);
 - het kunnen inzetten van leesstrategieën;
 - een tekst inhoudelijk kunnen benaderen m.b.v. topische vragen;
 - het onderkennen van verbanden uitgedrukt door voegwoorden, verwijswaarden, voornaamwoorden.
- Schrijfvaardigheid:
 - tekstverwerker met spellingcorrector;
 - mondelinge toelichting van de leerling bij zijn schrijftaak;
 - geen sanctie voor spelling bij courante schrijftaken;

- lijst met gerubriceerde struikelwoorden behalve tijdens toetsing van aangeleerde woordenschat;
- spellingkaarten bij schrijf oefeningen voor regelzwakke leerlingen (Ned.);
- klankspellingschrift (mvt).
- Spelling:
 - correcte spelling mag geëist worden bij toetsing van aangeleerde woordenschat;
 - tests waarin invulzinnen of oefeningen op het herstellen van de woordorde voorkomen, vormen voor de dyslectische leerling een bijzonder complex probleem en worden dus mild(er) beoordeeld;
 - fouten tegen de spelling van niet-behandelde inprentwoorden worden niet aangerekend (Ned.);
 - spellingregels of oplossingsstrategieën moeten wel gekend zijn (Ned.);
 - geen schrijf beurten voor het bord, tenzij de leerling er zelf om vraagt.
- Taalbeschouwing, literatuur, huislectuur:
 - spelling wordt niet beoordeeld;
 - gebruik van tekstverwerker met spellingcorrector is toegelaten;
 - de leerling licht mondeling zijn notities toe waarvan alleen de inhoudelijke waarde wordt beoordeeld.

10 Tot slot

- Bekijk de leerling en niet het probleem. Zelfs met uitzonderingsmaatregelen verkeert de dyslectische leerling zeker niet in een luxepositie.
- Leerlingen met dyslexie worden geen leerlingen zonder dyslexie. We moeten dat aanvaarden en we geven aan de ouders dan ook geen valse hoop dat dyslexie overgaat.